

Find vejen frem
VIA University College

VIA University College

Forestillingskraft i skolen

Liv i Skolen

Nr. 3 · September 2021 · 23. årgang

Tema:

Forestillingskraft i skolen

Udgiver:

VIA Efter- og videreuddannelse

Hedeager 2

8200 Aarhus N

T: 87551900

Henvendelse:

Beritt Winnie Nielsen

E: bwn@via.dk

T: 87550909

Redaktion:

Morten Stokholm Hansen

Ansvarshavende:

Poul Erik Philipsen

Layout: Inge Lynggaard Hansen

Foto: Colourbox

Tryk: Rosendahls

ISSN: 1398-2613

Idee og bidrag til artikler, kontakt:

msh@via.dk

Kommentér dette nummer af

Liv i Skolen på Facebook:

www.facebook.com/ViaPaedagogisk**Videreuddannelse****Priser**

Årsabonnement	375 kr.
2 abonnementer	575 kr.
3 abonnementer	725 kr.
Enkeltnumre 2020-2021	125 kr.
Enkeltnumre før 2020	95 kr.
En årgang 2012-2019	300 kr.
Studerende:	25 % rabat

Klassesæt (skoler og studerende):

Ved 15 stk. enkeltnumre 30 % rabat

Priser er inkl. moms, ekskl. forsendelse

For køb kontakt: liviskolen@via.dk

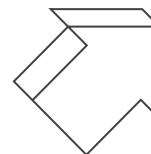
Abonnementsperioden følger kalenderåret

Hent uddrag af artikler fra disse numre på www.liviskolen.dk:

3/2021	Forestillingskraft i skolen
2/2021	Forskning, uddannelse og skoleudvikling...
1/2021	Det flersprogede klasserum
4/2020	Bevægelsesdidaktik i skolen

Hent digitale udgaver af artikler fra bl.a. disse numre på www.liviskolen.dk:

3/2020	Elever med og i læse- og skrivevanskeligheder
2/2020	Det pædagogiske læringscenter
1/2020	Reformen 5 år efter
4/2019	Samarbejdets betydning...
3/2019	Dannelse i skolen
2/2019	Engineering
1/2019	Teknologiforståelse
4/2018	Den professionelle lærer
3/2018	Inkluderende læringsmiljøer
2/2018	Co-teaching
1/2018	Dynamisk mindset
4/2017	Bevægelse og sundhed
3/2017	Det 21. århundredes kompetencer

Forestillingskraft i skolen

Forestillingskraften drejer sig om menneskets evne til at træde ud af sin umiddelbare situation ved at forestille sig noget andet og derved kunne overskride det eksisterende. En evne der med coronakrisen ikke er blevet mindre relevant for skolen at udvikle. Udvikling af forestillingskraft i skolen drejer sig om at give eleverne redskaber til og erfaringer med at håndtere umiddelbare situationers begrænsninger ved at undersøge fortidens og fremtidens muligheder og umuligheder mhp. at handle.

Arbejdet med at udvikle forestillingskraften og fantasien i skolen er en vigtig dannelsesopgave for lærere og pædagoger, fordi den er afgørende for elevernes faglige, sociale, etiske og kreative dømmekraft. Samtidig er lærere og pædagogers egne didaktiske og pædagogiske forestillinger vigtige for, hvordan de arbejder med at udvikle elevernes forestillingskraft, der på mange måder er den mest menneskelige af alle deres evner. Læs i dette nummer bl.a. om forestillingskraft og dannelse, om udvikling af skabende forestillingskraft, om forestillingskraft ift. skrivning, dannelse, bæredygtighed og om meget andet. Rigtig god læselyst.

*Med venlig hilsen**Jacob Noer Ahm, fagredaktør og Morten Stokholm Hansen, redaktør*

6 Hvad er forestillingskraft – og hvad formår den?

Opdraget for dette indledende bidrag er i maggiterningens form at give et bud på, hvad forestillingskraften er, og hvad den formår. Hertil kan der til en start siges, at kært barn som bekendt har mange navne. For dét, vi i dette temanummer under ét beskæftiger os med som forestillingskraften, kaldes og kendes i mange andre sammenhænge også som fantasi, forestillingsevne, imagination og indbildningskraft.

Af Frank Juul Agerholm, lektor

18 Karlsson på Taget-logik og tværtimodpædagogik

Denne artikel diskuterer, hvordan og hvorfor det at tænke i alternativer og modsatheder kan være befordrende for børns fantasi og forestillingsevne og give dem nye tanke-, erkendelses- og handlemuligheder. Karlsson på Taget-logik og tværtimodpædagogik handler om at tage børns påhovedetheder alvorligt og betragte dem som pædagogiske potentialer, der skal udvikles og udnyttes i stedet for at blive udgrænset eller berigtiget.

Af Martin Blok Johansen, docent

26 Pædagogers forestillinger om trivsel og trivselsarbejde i udskolingen

Artiklen handler om pædagoger som trivselsaktører i udskolingen. Med afsæt i vores forskningsprojekt herom præsenteres læseren for to perspektiver på dette arbejde. Dels et perspektiv, hvor trivselsarbejdet foregår i spændingsfeltet mellem en faglig dagsorden og en

ikke-faglig dagsorden, dels et perspektiv, hvor trivselsarbejdet er kendetegnet ved at fordele sig mellem det planlagte og det ikke-planlagte.

Af David Thore Gravesen, lektor og Lea Ringskou, lektor

38 Den skabende forestillingskraft

Artiklen viser, hvordan forestillingskraftens evne til at orientere sig mod en mulig og forventet fremtid er et afgørende aspekt af elevernes skabende og kreative arbejde i skolen. For når eleverne skaber, guides de af deres forestillinger om, hvordan det, de vil skabe, bliver endeligt udformet.

Af Jacob Noer Ahm, lektor

46 Idéer, sanser og forestillingskraft i naturfagene

Engineering vokser disse år frem i de væksthuse for læring, som grundskolerne udgør. En vigtig dimension i denne problembaserede undervisningsform er en frisk didaktisk tilgang til at arbejde med, hvordan elever kan forstå en udfordring, eksperimentere og gøre nye ideer konkrete.

Af Simon Olling Rebsdorf, konstitueret forskningsleder

58 At dyrke forestillingskraften på tværs af sprog og sprogfag med billedromanen
Litteraturlæsning og mødet med nye verdener og mennesker er et anliggende i alle sprogfag. Denne artikel er en praksis-anmeldelse af et litterært undervisnings-eksperiment, der er gennemført af fire undervisere på tværs af sprogfagene

engelsk, tysk og dansk med studerende på Læreruddannelsen i Aarhus.

Af Juljana Gjata Hjorth Jacobsen, lektor, Nadia Mansour, adjunkt, Lise Majgaard Mortensen, adjunkt og Søren Iversen Hansen, lektor

68 Skrivning og forestillingskraft

Når vi skriver, sanser vi verden som strømmende, elastisk, fuld af muligheder – utilfrosset. Der findes ikke nogen fastfrossethed og ikke nogen lammelse nogen af de steder, hvor det menneskelige element findes, og der findes ikke noget status quo.

Af Anne Bock, lektor

76 Stedbaseret læsning i Kolind

Artiklen fortæller om, hvordan elever i 8. klasse oplever stedbaseret læsning som en arbejdsform, der i høj grad appellerer til forestillingskraften. Når litteraturundervisningen foregår på udvalgte steder i skolens nærområde, igangsætter det forestillinger dels om tekstens setting og scenarier, og dels om 'hvad der har været her' gennem tiderne.

Af Dorte Eggensen, lektor og Signe Refshauge Kjær, lærer

84 Forsvar for forestillingskraft og fuskeri i unges romanlæsning

Hvordan kan vi igennem forestillingskraft og fantasi støtte elevens læsning af litteratur, så teksten potentielt får betydning for deres liv? Dette spørgsmål søger artiklen at svare på ud fra erfaringer

med litteraturarbejde fra to 10. klasser på Hellebjerg Idrætsefterskole.

Af Annemette Larsen, lærer, Berit Jensen, lærer og Ayoe Quist Henkel, lektor

92 Fremmedgørelsens æstetiske nydelse i den komplekse børnelitteratur - "Idiot"

Formålet med dette kapitel er at undersøge det æstetiske værk "Idiot" gennem en analyse af tekstens komplekse sprogsplil, dens rim og remser, dens tale- og sproghandlinger som æstetiske repræsentationsformer. Gennem en analyse af billedromanens multimodale univers, vil jeg forsøge at blotlægge billedernes, modaliteternes semiotiske samspil- samt sprogets grænseløse og (ud-) flydende æstetiske manifestationer.

Af Benny Bang Carlsen, lektor

100 Kunsten at give plads til frihed under rammer - de åbne spørgsmåls pædagogik

"Det, skolen virkelig har brug for for at ruste vores børn til en fremtid i globaliseringens æra, er at tage legen til sig og bruge den" (Sommer 2020, s. 11). En udsigelse, der i sin form synes enkel, men en udsigelse, der ikke nødvendigvis er så enkel at udføre i praksis, i en folkeskole, der på mange områder er målstyret, presset af test og skiftende reformer. Ikke desto mindre er kreativiteten, fantasien og forestillingskraften egenskaber der udvikles i legen, og som eleverne har brug for i den fremtid, de står og ser ind i, og som de kun kan gøre sig antagelser om uden at vide noget med sikkerhed.

Af Lærke Borup, adjunkt

Hvad er forestillingskraft – og hvad formår den?

Frank Juul Agerholm er ph.d. & cand. pæd. i pædagogisk filosofi og lektor ved læreruddannelsen i Haderslev, UC SYD

Opdraget for dette indledende bidrag er i maggiterningens form at give et bud på, hvad forestillingskraften er, og hvad den formår.

Hertil kan der til en start siges, at kært barn som bekendt har mange navne. For dét, vi i dette temanummer under ét beskæftiger os med som *forestillingskraften*, kaldes og kendes i mange andre sammenhænge også som *fantasi*, *forestillingsevne*, *imagination* og *indbildningskraft*.

Hertil bør der straks føjes til, at der, hvis vi går begreberne nærmere efter, er en filosofi- og begrebshistorie, der afslører en række forskelle i detaljen mellem begreberne, deres indbyrdes sammenhænge og udviklingshistorie og måden de anvendes på hos en række forskellige tænkere.

Det lader sig ikke gøre at få sådanne detaljer og nuancer med i maggiterningens form. I stedet for vil jeg med inspiration fra filosofiens store tradition tage den brede pensel frem og male en lille tentativ skitse over væsentlige træk ved forestillingskraften, og efterfølgende det man mere specifikt kunne karakterisere som 1) *fabulerende*, 2) *fattende*, 3) *frembringende* og 4) *forandringsvillige & fremtidsforegribende* aspekter ved forestillingskraftens formåen¹.

Lad os først se på nogle få væsentlige træk ved forestillingskraften. Det drejer sig om I) *evnen til at danne billeder i og for vort indre*, II) *evnen til at overskride tid og sted og om III) historiens, mulighedens og farbarhedens kritiske kraft*.

HVAD ER FORESTILLINGSKRAFT – OG HVAD FORMÅR DEN?

Evnen til at danne billeder i og for vort indre

Det første og måske mest iøjnefaldende træk ved forestillingskraften, som vi igen og igen støder på i filosofiens historie, er evnen til at danne billeder i og for vort indre. Dette træk er for så vidt også indeholdt i de indledningsvist nævnte med forestillingskraften beslægtede ord. Helt fra den antikke filosofi og frem er det da også et definerende træk ved forestillingskraften. Det ser vi bl.a. tidligt hos Platon (428/427-348/347 f.v.t.) og Aristoteles (384-322 f.v.t.). Eksempelvis er *forestillingsevnen* (gr. *phantasia*) ifølge Aristoteles det, "igennem hvilket vi siger, at et billede danner sig for os" (Aristoteles, 1998: 80); den er "noget andet end både sansning og overvejelse, men den findes ikke uden sansning, ligesom der uden forestillingsevnen ikke findes tænkning" (Aristoteles, 1998: 79f). Det beslægtede ord *imagination*² kommer af det latinske *imago*, der netop også betyder billede eller afbildning. Indbildningskraft hhv. -evne er en dansk variant af det tyske *Einbildungskraft*, der groft sagt er den tyske pendant til det græske phantasiabegreb. På dansk forbindes indbildning ganske vist oftest med en forestilling, der ikke har hold i virkeligheden, men man fejlagtigt tror er rigtig. Helt således forholder det sig ikke med det tyske ord *Einbildung*. Det tyske ord *Bild* betyder som bekendt billede, og *Einbildungskraft* er som sådan også en evne til "ind(re)billedliggørelse". Denne betydning af *Einbildung* er ikke

mindst fremtrædende hos den store tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804), hvor såkaldt *reproduktiv* og *produktiv indbildningskraft* spiller en helt afgørende erkendelsesmæssig rolle i forbindtligheden mellem sansning og tænkning.

Uanset hvad vi kalder denne evne til at danne billeder i og for vort indre, så er den definerende for det, vi i dette tema-nummer kalder *forestillingskraft*.

Evnen til at overskride tid og sted

Med fare for en pleonasme kan vi sige, at noget af det mest fantastiske ved forestillingskraften måske er dens formåen til at overskride tid og sted. Lad os blot tage fat på Aristoteles igen for at nærme os dette. For Aristoteles består forestillingsevnen primære formåen i at danne billeder for vores indre; det betyder imidlertid også, at den spiller en afgørende rolle i forhold til hukommelse og drømme, ligesom den giver forestillingsbilleder for vores begær og tanker. Forestillingskraften byder med andre ord på forestillingsbilleder, der ikke har med det her og nu foreliggende at gøre, men netop forestillinger der kan have med både fortid og fremtid at gøre. Forestil dig fx menneskets erkendelse, bevidsthed, ånd uden denne evne. Den ville være som den mest primitive form, der til en start optræder i og igangsætter dialektikken i G.W.F. Hegels (1770-1831) *Åndens fænomenologi*. Det vil sige en bevidsthedsform, der kun kan fatte det, der forefindes lige nu og her: "Her

er min Mac, min skærm og mit tastatur. Jeg vender mig rundt. Hov, nu er det væk og findes ikke mere. Her og nu findes kun min bogreol". Forestillingskraften formår at forestille sig ikke blot et *her* og *nu*, men også forgangenhedens *der* og *da* og det kommendes tid og sted. I den henseende formår forestillingskraften at fare både hid og did, frem og tilbage og rundt omkring i tid og sted. Det er også i pædagogisk henseende en helt afgørende evne. Tag for eksempel et godt gedigent pædagogisk begreb som dannelse, der jo netop på tysk hedder *Bildung*. Det lader sig ikke gøre at arbejde med *Bildung* hverken i teori eller praksis uden at kunne gøre sig forestillinger om mennesket og menneskelighed på kryds og tværs af forgangenheden, det igangværende og det kommende.

Historiens, mulighedens og farbarhedens kritiske kraft

Omfanget af denne evne til at gå ud over og på kryds og tværs af tid og sted er så vidt vides og kan til sammenligning med andre skabninger på vor klode iagttages som særegen for mennesket. Den er afgørende ikke blot for at kunne fortælle fabulerende historier, men også for at vi overhovedet kan tænke historisk, har en historie, kan skabe historie og forholde os kritisk hertil. Der findes intet museum for køer om køernes historie. I den danske sangskat har vi dog en fantastisk sang om den ahistoriske malkeko. "En ko er en ko til den dør. Et skridt frem og to tilbage.

Til der hvor jeg var lige før. Såd'n er det ofte med køer", som Sebastian synger. Koen siger "muuuh til hele lortet", den er dog netop ikke et historisk væsen og kan ikke forestille sig noget andet i hverken tid eller sted. Sebastian derimod kan frembringe forestillinger om det at være en malkeko under dansk flag og produktion – og kan samtidig (tidstypisk for slut halvfyrdserne – men ikke irrelevant for vor tid, kunne man vel tilføje) hermed komme med en samtids- og samfundskritisk kommentar til det at være menneske i en kapitalistisk samfundsorden.

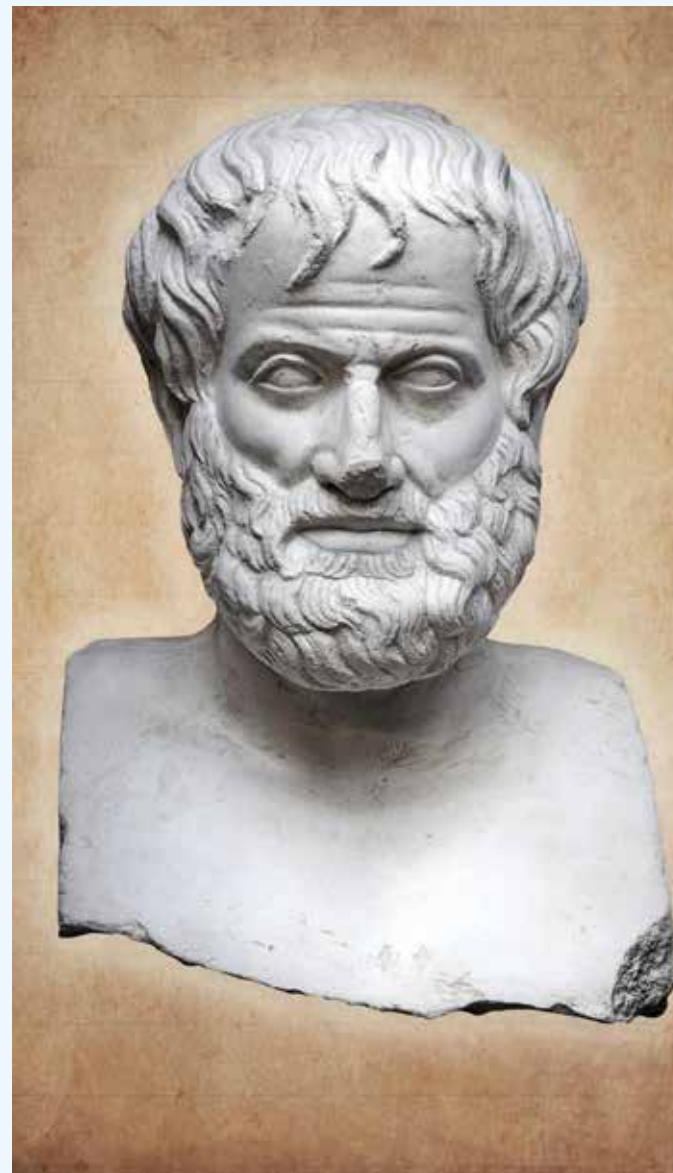
Implicit heri ligger således også forestillingen om muligheden for noget andet og en bedre og menneskelig set mere farbar vej. Forestillinger om det, der er faret, det der farer af sted her og nu, og det der endnu ikke er faret, er ikke uden forbindelse til erfaringen. Kun det, der allerede *er faret*, kan vi i egentlig forstand *begribe* og have *erfaring* med. Det, der i det igangværende *er farende* (og som sådan *stiller sig for os som en erfaringsmulighed* lige nu og her), må vi så at sige *gribe* i flugten. Om det, der *endnu ikke er faret*, kan vi forud gøre os *forestillinger*; og vi kan forsøge at *foregribe* en *farbar* vej ved *indgriben* i dét, der i det igangværende *er farende*. Det kan lyde lidt nørklet, men det er sådan set det, læreren står midt i hver dag i skolen. I livets skole opbygges lærerens erfaring over tid i forhold til at begribe, gribe og foregribe en farbar vej i livet i skolen. Læreren navigerer i et farvand af farbare

og ikke-farbare muligheder karakteriseret ved, at det kunne have været anderledes, at man tvunget til at handle, men at man kunne have handlet anderledes. Det er grundvilkår ved lærergerningen.

Forestillingskraften formår at danne billeder af muligheder, af en anderledes-væren-kunnen. Nogen vælger mere eller mindre bevidst at bekræfte og underlægge sig det bestående, men for forestillingskraften behøver det ikke at være således, som det er nu og her. Det kunne være anderledes, og forestillingskraften tilpasser sig ikke blot og bekræfter det bestående. Som sådan giver det også mening ikke blot at tale om en forestillingsevne, men om en forestillingskraft. I relation til pædagogik har forestillingskraften i denne henseende også en helt central kritisk, historiebevidst og ikke-affirmativ pædagogisk funktion. Samtidens såvel som fortidens forestillinger – også dem der aldrig blev realiseret – kan give næring til fortolkninger og nye forestillinger, der ikke blot bekræfter det bestående, men kan bidrage til kritik af og indgriben i den eksisterende samfundsorden med sigte på foregribelse af fremtidige muligheder for menneskelig set mere farbare veje. Der findes mange eksempler på tænkere inden for pædagogikkens og didaktikkens historie, som kunne nævnes i den sammenhæng. Listen ville blive lang, men iblandt kunne man sagtens forestille sig Wolfgang Klafkis kritisk-konstruktive dannelsesdidaktik og Dietrich Benners

ikke-affirmative pædagogik som gedigne nyere repræsentanter.

Lad os med ovenstående in mente i sidste halvdel se mere specifikt på forestillingskraftens *fabulerende, fattende, frembringende og forandringsvillige & fremtidsforegribende* formåen. Det er vigtigt for mig her at betone, at der ikke er tale om fire forskellige forestillingskræfter, men et forsøg på en analytisk skelnen mellem fire aspekter af forestillingskraftens formåen. En skelnen som bl.a. også har med mulighedens begreb³ at gøre, i og med at forestillingskraftens gebet i høj grad er det, der kunne være anderledes og således mulighedernes rige. Meget er muligt i fiktionens verden, men til enhver åndsbolle, der med eller uden sin optimistiske organisationsudviklingskonsulentoptikerbrille i håret under endnu et faciliterende overgreb og livsudmarvende kvælertag på fx skolens pædagogiske personale, nu og da og alt for tit for tiden med sloganagtig stupiditet siger: "Alt er muligt" (ofte fulgt op med: "Det er blot et spørgsmål om hvordan"), bør den fornuftige respons lyde: "Så prøv at hoppe til månen på tungen". En anden ting er vigtig her. Som filosofen og teologen Knud Ejler Løgstrup (1905-1981) skriver, skal vi være opmærksomme på, at det er "en misforståelse at forestille sig, at vore sjælelige evner skulle kunne isoleres og virke hver for sig, uafhængige af hinanden" (Løgstrup, 1995: 61). Løgstrup skriver det med alment sigte, men lige på dette tekststed

er det faktisk fantasien i relation til kunstværket, han har fat i. I det, der her følger, er forestillingskraften ingenlunde den eneste sjælelige evne, der er i værk, men det er uomgængeligt noget, hvor den i høj grad har en finger med i spillet.

Forestillingskraftens fabulerende formåen

At "kun fantasien sætter grænser", er et gængs udtryk, hvormed der vel nok menes, at mulighederne er utallige. Hvis vi med det mulige mener alt, hvad det er muligt at sige og tænke, så er fantasiens grænser indrømmet ret langt ude, og så har forestillingskraften frit spil. Vrvølede, meningsløse, fornuftsstridige, absurde tanker og frit fabulerende forestillinger uden hold i virkeligheden, lader sig her virkeliggøre i fantasiens forunderlige univers. Vi kan eksempelvis som i F. Scott Fitzgeralds *Benjamin Buttons forunderlige liv* fra 1922 forestille os et menneske, der fødes som olding og ældes baglæns. Muligheden for, at flere husker David Finchers filmatisering fra 2008 med Brad Pitt i hovedrollen, foreligger så absolut. Den, der har en måske lige rigeligt prægnant realitetssans med dertilhørende nedsat forestillingsevne, kan muligvis forveksle det umulige med det urealistiske. For dem er *Benjamin Button forunderlige liv* helt urealistisk. Måske nogen af den grund ligefrem ville lukke bogen eller slukke for filmen, før den rigtig er kommet i gang. Sådan er der nogen, der har det, når det går lige rigeligt fantastisk for sig.

Fitzgerald og Fincher viser os dog, at det trods alt er muligt – i fiktionens verden i hvert fald. Måske viser de tilmed også, som det gør sig gældende for megen fiktion i alskens former, at der her er en erfaringsmulighed med relevans for det virkelige liv. Med det sagt taler jeg ikke for, at forestillingskraftens fabulerende formåen skal underlægge sig censur, bedømmes og måles efter det virkelige livs relevansmålestok. Jeg siger blot, at der – også i pædagogisk henseende – er fantastiske muligheder i fiktionens verden for at stifte bekendtskab med noget, der kan hensejtte os til indlevelse i andre steder, tider og livsformer, indlevende forestillinger om andres liv, følelser, tanker m.v. Og det er i min bog vigtigt for livet både i og uden for skolen.

Forestillingskraftens fattende formåen

Det er en digterisk, poetisk og kreativ styrke ved forestillingskraften, at dens grænser, hvad angår dens fabulerende formåen, er langt ude. Det er imidlertid også dens akilleshæl, hvad angår den skepsis, som den undertiden er blevet mødt med i forhold til dens erkendelsesmæssige og således fattende formåen. I relation til en mere nøgtern sandhedssøgen, så er det netop ikke en fordel med alt for frie fabulationer og næsten ubetingede muligheder for at sige og tænke i forvrvølede, meningsløse, fornuftsstridige og absurde forestillinger. Og alligevel har forestillingskraften fra tidernes morgen så at sige været forstået som et afgørende element

i vores fatteevne. Vi så det bl.a. i et af de tidligere anførte citater fra Aristoteles' værk *Om sjælen*, hvor det angives, at forestillingsevne ikke findes uden sansning, og at forestillingsevnen simpelthen er en betingelse for tænkning. Vi strejfedet også med Kants reproduktive og produktive indbildningskraft, der også har at gøre med forholdet mellem sansning og tænkning og den menneskelige fatteevnes muligheder, grænser og begrænsninger. Aristoteles (og ej heller Kant selvsagt) var hverken den første eller sidste til at gøre sig forestillinger om forholdet mellem sansning og tænkning og forestillingskraftens rolle heri. Forholdet mellem sansning og tænkning er et helt centralt filosofisk problem med en historie så lang og kompleks, at det ikke går an at komme nærmere ind på her.

To interessante overordnede perspektiver på denne lange og komplekse historie skal dog her trækkes frem. For det første det forhold at forestillingskraften af en lang række tænkere er blevet tilskrevet en afgørende rolle i henseende til vores fatteevne, og hermed den måde den menneskelige erkendelse fungerer på. For det andet at der netop har været frembragt forskellige filosofiske bud herpå og i den henseende også har været strid om den rette forståelse. Det kan måske umiddelbart lyde som en ganske trivial historisk betragtning. Der er dog en knap så trivial pointe hermed, som har at gøre med et lidt nørket forhold mellem forestillings-

kraft og forskellige mulighedsplan. Hvis vi forestiller os, at forestillingskraften vitterlig er del af vores fatteevne, som mange tænkere gennem tiden har forestillet sig; og vi samtidig forestiller os, at forestillingskraftens gebet i høj grad er mulighedernes rige; så er forelægger muligheden for at fatte forestillingskraften på forskellig vis selvsagt. Hvor mulighederne for fabulationer er righoldige og vel kun er begrænset af, hvad der er muligt at sige og tænke, der er mulighederne for at sige og tænke noget sagligt lødigt om fx forestillingskraften eller om den litterære eller filmiske kvalitet af hhv. Fitzgeralds og Finchers *Benjamin Buttons forunderlige liv* mere betingede og begrænsede. Disse mulighedsbetingelser har både at gøre med måden, vi sagligt set kan fatte en given sag på og således med vores perspektiv (fx det videnskabsteoretiske og metodiske), hvor der er adskillige og meget forskellige, men ikke just utallige muligheder. Men mulighedsbetingelserne har også at gøre med de begrebsdefinitioner, der så at sige er bundet til selve sagen og som sådan er til sagen hørende. Selvom sådanne begrebsdefinitioner ikke er mejslet i granit én gang for alle, men er historiske, kulturelle og sociale betingede variabler, så må muligheden for forskelle heri trods alt i nogen grad være begrænset, hvis begreberne skal kunne bruges til at kunne begribe noget med. Det gælder for såvel den pædagogiske teoretiker og praktiker, der vil kloge sig på fx dannelse, opdragelse,

undervisning og læring som for den elev, der i en stil skal kloge sig på *Benjamin Button forunderlige liv*. Her gælder det, at forestillingskraftens fattende formåen er på spil, men at den netop ikke har lige så frit spil og lige så righoldige muligheder for at sige og tænke noget, som den har ved frie fabulationer.

En sidste ting, som måske bør nævnes i forbindelse med forestillingskraftens fattende formåen. Mulighederne for at fatte noget forkert er næppe lige så righoldige som muligheden for frie fabulationer og næppe heller noget, som kun forestillingskraften må stå skoleret for; alligevel kan fantasien nu og da blive overrasket over mangfoldigheden heri.

Forestillingskraftens frembringende formåen

I det foregående har jeg allerede givet nogle eksempler på forestillingskraftens frembringende formåen: Sange, film, litterære og filosofiske værker m.v. Det lader sig imidlertid gøre at fabulere og fatte noget uden at frembringe noget ydre "bevis" herpå. Af samme grund skal man som lærer måske også være varsom med at tage et udtryksløst ansigt til indtægt for tomgang i indtryk hos sin elev (ligesom det omvendte i øvrigt også kan være tilfældet). Både du og jeg og alle mulige andre gør mange forestillinger, uden at de af den grund er frembragt. Hvis ikke det var fordi, menneskets forestillingskraft også formåede at frembringe de fore-

stillinger, som den med sin fabulerende og fattende formåen afføder i et eller andet materialiseret udtryk, var vi lige så historieløse som koen, der siger "muuh til hele lortet". Fra det første nedkradsede hulemaleri (og formodentlige længe før) til vor tids arkitektoniske kunstperler og ingeniørtekniske kraftpræstationer har forestillingskraftens frembringende formåen været i og på spil på godt og ondt. Menneskets forestillingskraft evner at frembringe såvel serenader con amor som svævende konvojer med atombomber. I den henseende har forestillingskraftens frembringende formåen sit at gøre med det, som de gamle grækere kaldte *techné*, der for dem karakteriserede en form for viden om og duelighed udi *poiesis*, der drejer sig om at skabe, frembringe og producere. Sidenhen synes teknik, teknologi, teknisk viden og kunnen på mange måder at være blevet godt og grundigt adskilt fra poesi og anden kunst. Og selvom nogen i dag måske med en vis portion fordom mere forestiller sig ingeniøren som en træmand end fx møbelkunstneren, så er såvel teknikerens som poetens materialiseringer et udtryk for forestillingskraftens frembringende formåen. Den ydre materialisering af de fabulerende og fattende forestillinger har næppe samme muligheder som den indre billeddannelse. Heller ikke selvom der sker en hel masse med de indre forestillinger, så snart man forsøger at udtrykke dem. Lærredet, leret, papiret og pennen, tegnebrættet, stålet og så videre vil bare ikke altid føje sig, tanker

slår knuder and all that jazz. Det er kunst at få "hul igennem" og "lade det strømme" ud. Det er dog måske heller ikke alt, der har fået hul igennem og er strømmet ud, der burde have været kommet videre end til et forestillingsbillede for nogens indre. Der findes skidt og kanel og både lødige og underlødige forestillinger. Det gælder også og ikke mindst, der hvor forestillingskraftens forandringsvillige & fremtidsforegribende formåen folder sig ud. Herom et par ord til slut.

Forestillingskraftens forandringsvillige & fremtidsforegribende formåen

Forestillingskraften er en udbryderkonge. For den er det ikke partout nok at fabulere, fatte eller frembringe tekniske eller kunstneriske værker. Forestillingskraften er sprængfyldt med vitalitet og potens, der også vil forandringer, er klar til at gribe ind i nuet for at foregribe en bedre fremtid. Samtidig bør vi nok med det samme minde os selv om, at den slags forandringsvillig og fremtidsforegribende dynamit ikke er ufarlig. Vejen til helvede er som bekendt brolagt med gode intentioner. Fabuleringer kan være såvel opløftende som nederdrægtige, ligesom velvillige forestillinger i forsøg på at fatte, frembringe og forandringsvilligt ind- og foregribe noget kan gå galt i byen, slå fejl eller ligefrem slå om i deres modsætning. Sådanne forestillinger støder vi på adskillige steder. Det gælder ikke mindst i politik og pædagogik, hvorom Kant skriver: "To af menneskets frembringelser

kan vel anses for de sværeste: regerings- og opdragelseskunsten, og dog strides man fortsat om deres idé" (Kant, 1977: 703). På godt og ondt er forestillingskraften afgørende for politiske og pædagogiske idéer af betydning for såvel den enkeltes som samfundets liv og velbefindende. Således i høj grad også for liv i skolen, hvor forestillingskraften dog i årevis har været viklet ind i et snærende korset af fantasiforladt politisk detailstyring. En styring der på mange måder ikke ligefrem er befordrende for mulighederne for at leve op til det ellers politisk og juridisk fastsatte formål med at holde skole i Danmark. En sådan indvikling kan måske holde på maskerne i nogen tid; på den lange bane vikler forestillingskraften sig dog ud. Det gør den igen og igen, og så er det med at være klar på skolerne med gedigne pædagogiske forestillinger til en pædagogisk og menneskelig set mere farbar vej, når reelle muligheder herfor byder sig. Hertil kunne man bl.a. læse en række af dette temanummers bidrag. Dog vil jeg anbefale, at den slags blot er et krydderi oven på den langt mere næringsmættede og forestillingsrige åndelige føde, der er at hente i gedigent indtag af pædagogikkens filosofi- og idéhistorie fra Platon til vor tid. Bon appetit!

Referencer

- Aristoteles (1998). *Om sjælen*. Frederiksberg: DET lille FORLAG.
- Bloch, E. (1977). *Das Prinzip Hoffnung. I: Ernst Bloch – Gesamtausgabe in 16 Bänden. Band 5*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Jørgensen, D. (2017). Philosophy of Imagination. In: T. Zittoun & V. Galveanu (2017). *Handbook of Imagination and Culture*. Oxford: Oxford University Press. s. 19-45
- Kant, I. (1977). Über Pädagogik. I: *Immanuel Kant, Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik 2*. Werkausgabe, Band XII. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Løgstrup, K.E. (1995). *Kunst og Erkendelse. Kunstfilosofiske betragtninger. Metafysik II*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S.
- Ritter, J. et. al. (1971-2007). *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Basel: Schwabe & Co., AG. I denne sammenhæng opslag om: *Einbildung, Einbildungskraft* (bind 2), *Imagination* (bind 4), *Phantasia* (bind 7), og *Vorstellung* (bind 11).

- ¹ Hertil har jeg bl.a. ladet mig inspirere af følgende opslag i *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (red. af Joachim Ritter et al., udgivet af Schwabe & Co. AG, Basel): *Einbildung, Einbildungskraft, Imagination, Phantasia* og *Vorstellung*.
- ² Den danske filosof Dorthe Jørgensen har begået en glimrende artikel om imaginationens filosofi, der bl.a. redegør for filosofiske og idéhistoriske interessante forskelle og udviklinger fra de græske begreber *eikasia* og *phantasia* til imaginationsbegrebet. Se hertil Jørgensen, D. (2017). Philosophy of Imagination. In: T. Zittoun & V. Galveanu (2017). *Handbook of Imagination and Culture*. Oxford: Oxford University Press. s. 19-45.
- ³ Få filosoffer har helliget mulighedens begreb lige så megen opmærksomhed som Ernst Bloch (1885-1977). Det lader sig ikke her gøre at fremstille Blochs behandling heraf, men min kobling af de forskellige aspekter af forestillingskraftens formåen trækker bl.a. på Blochs sondring mellem: 1) *Det formalt mulige*, 2) *det sagligt-objektivt mulige*, 3) *det sagbundne-objektivt mulige* og 4) *det objektiv-realt mulige*. Se hertil Bloch, E. (1977). *Das Prinzip Hoffnung. I: Ernst Bloch – Gesamtausgabe in 16 Bänden*. Band 5. Frankfurt am Main: Suhrkamp. s. 258-288.